

МОЖЕ ЛИ СЕ ДАНАС ГОВОРИТИ О „ГЕОГРАФСКОЈ ОСИ ИСТОРИЈЕ” И ГРАНИЦИ ИЗМЕЂУ СВЕТОВА

Ожиљци од додира и сукоба

Велики „походи на Исток” готово увек су се завршавали истим исходом: најпре привидним тријумфом, потом катастрофом. Можда је заплет је у великим биткама Истока и Запада увек исти, али су актери у њему увек нови: Грци против Персијанаца, Римљани (и Ромеји) против Скита и Сармата, Германи против Словена, још раније Данајци против Троје. А данас...

Пише: Борис Над

Оса Ис-ток-За-пад од-ре-ђе-на је днев-ном пу-та-њом Сун-ца. На-ро-ди ко-ји сту-па-ју на сце-ну исто-ри-је кре-ћу се истим сме-ром (од ис-то-ка ка за-па-ду, не обр-ну-то). Пред-ста-вља ли ова пу-та-ња – ка-ко је то, ме-ђу мно-гим дру-гим, сма-трао ве-ли-ки ен-гле-ски ге-о-граф Ма-кин-дер – и глав-ну пу-та-њу исто-ри-је, ње-ну „ге-о-граф-ску осу”?

Не-ма сум-ње да до-ти-ца-ји, али из-над све-га су-ко-бља-ва-ња Ис-то-ка и За-па-да чи-не ве-о-ма ста-ру и ва-жну те-му исто-ри-је, мо-тив ко-ји се, уоста-лом, не-пре-кид-но по-на-вља. Стал-ној прет-њи са Ис-то-ка – ка-кву оли-ча-ва-ју но-мад-ски на-ро-ди, по-пут Ски-та, Ху-на или Го-та – од-го-ва-ра-ју по-ку-ша-ји За-па-да да се-би пот-чи-ни Ис-ток, да га ко-ло-ни-зу-је. За-јед-но са вој-на-ма, ка Ис-то-ку се, у ду-гим ко-ло-на-ма, кре-ћу и ми-си-о-на-ри, ко-ји не до-но-се со-бом са-мо све-тлост но-ве ве-ре или јед-не по-ли-тич-ке, им-пе-ри-јал-не иде-је.

Иста пу-та-ња, прем-да пре-и-ме-но-ва-на у не-што дру-га-чи-је тер-ми-не – пре-ве-де-на на нов је-зик – про-јек-ту-је се све до у на-ше до-ба. На-су-прот ма-лом по-лу-о-стр-ву на за-па-ду кон-ти-нен-та, ко-ји је до-мо-ви-на гра-до-ва и ур-ба-них ци-ви-ли-за-ци-ја, сто-је без-мер-на про-стран-ства сте-па и рав-ни-ца. Да-нас је то бив-ши со-вјет-ски ис-ток, из-над све-га Ру-си-ја. Хи-тле-ров *Drang nach Osten* има свог не-по-сред-ног прет-ход-ни-ка у На-по-ле-о-ну – оба се за-вр-ша-ва-ју истим ис-хо-дом: при-вид-ним три-јум-фом, по-том ка-та-стро-фом. По-раз је по-сле-ди-ца не-мо-гућ-но-сти да се овла-да огром-ним про-сто-ром ко-ји се аутох-то-ном ста-нов-ни-штву, опет, и не по-ста-вља као про-блем. За-плет је у ве-ли-ким бит-ка-ма Ис-то-ка и За-па-да мо-жда увек исти, али су ак-те-ри у ње-му увек но-ви: Гр-ци про-тив Пер-си-ја-на-ца, Ри-мља-ни (и Ро-ме-ји) про-тив Ски-та и Сар-ма-та, Гер-ма-ни про-тив Сло-ве-на... И, још пре, Да-нај-ци про-тив Тро-је. Зна-чај ове те-ме ипак не тре-ба пре-це-њи-ва-ти, још ма-ње ап-со-лу-ти-зо-ва-ти (на на-чин на ко-ји то чи-не Ма-кин-дер и ње-го-ви ути-цај-ни след-бе-ни-ци), јер ће нам за-пре-чи-ти увид у дру-ге и ни-шта ма-ње ва-жне „осе исто-ри-је”, по-пут оне ко-ја по-ве-зу-је Се-вер са Ју-гом. Древ-ни Ахај-ци до-ла-зе са се-ве-ра и се-ве-ро-и-сто-ка (а не са за-па-да) и пр-во-бит-но су би-ли сто-ча-ри и „мр-зи-те-љи гра-до-ва”, слич-но вед-ским Ари-ји-ма ко-ји осва-ја-ју ин-диј-ски пот-кон-ти-нент, ру-ше-ћи дре-в-ну, ур-ба-ну и мер-кан-тил-ну, дра-вид-ску ци-ви-ли-за-ци-ју.

РЕ-ЛА-ТИВ-НОСТ ПОЈ-МА „ГРА-НИ-ЦА”

Ис-ток и Запад при све-му то-ме оста-ју не-ја-сни пој-мо-ви, ко-ји из-ми-чу де-фи-ни-ци-ја-ма, па чак и бли-жим од-ре-ђе-њи-ма. Не-ја-сне су та-ко-ђе и ли-ни-је ко-је их де-ле, и то тим ви-ше што се вра-ћа-мо ду-бље и про-шлост. Дра-вид-ски Мо-хе-џо Да-ро „за-пад-ни-ји” је од Спар-те, ми-кен-ска кул-ту-ра „ис-точ-ни-ја” је од Тро-је. Исто ва-жи и за ла-тен-ску (келт-ску) кул-ту-ру у од-но-су на Рим. Ни код Хе-ро-до-та, ко-ји има ам-би-ци-ју да опи-ше „ра-ни-је до-ди-ре Ис-то-ка и За-па-да” и об-ја-сни узро-ке њи-хо-вих ра-то-ва, гра-ни-це још увек не-ма-ју ону чвр-сти-ну ко-ју ће сте-ћи у по-зни-јим пе-ри-о-ди-ма: оне пре одва-ја-ју по-зна-то од не-по-зна-тог не-го Ис-ток од За-па-да. Јед-на од њих је и гра-ни-ца ко-ју чи-ни ре-ка Ис-тар (Ду-нав), раз-два-ја-ју-ћи Тра-ки-ју од зе-мље скит-ских Си-ги-на, од Ски-ти-је ко-ја се „про-те-же све до Ве-не-та на Ја-дра-ну”: „... из-гле-да да се пре-ко Истра на-ла-зи јед-на бес-крај-на пу-сти-ња”. И та-ко-ђе: „Тра-ча-ни при-ча-ју да у пре-де-лу пре-ко Истра зе-мљом го-спо-да-ре пче-ле, од ко-јих се не мо-же да-ље про-ћи.”

Херодот је, упр-кос то-ме, јасније са-гле-да-вао Ис-ток, ње-го-ва пле-ме-на, на-ро-де и оби-ча-је не-го мно-ги по-то-њи ауто-ри. Ње-го-во де-ло и у то-ме оста-је узор-но, али смо још да-ле-ко од то-га да бу-де у пот-пу-но-сти рас-ту-ма-че-но.

Та-цит се, на-про-тив, при-хва-та да опи-ше Ри-му не-при-ја-тељ-ску и вар-вар-ску Гер-ма-ни-ју – Гер-ма-ни-ју ко-ју, по ње-го-вим ре-чи-ма, „од Сар-ма-ти-је и Да-ки-је одва-ја-ју уза-јам-ни страх и пла-ни-не” – не и Сар-ма-ти-ју. Он је, уста-лом, и не опи-су-је на осно-ву лич-ног уви-да не-го из-ве-шта-ја ста-ри-јих ауто-ра, што до-вољ-но го-во-ри са-мо за се-бе. Приск, ко-ји пре-ла-зи Ду-нав до-ла-зе-ћи у зе-мљу Ли-ми-га-на-та (да-на-шњи Ба-нат и Бач-ка) ка-ко би по-се-тио Ати-лин двор, та-ко-ђе сту-па у не-по-зна-ту зе-мљу. Слич-но Та-ци-ту, ко-ји че-сто не раз-ли-ку-је Га-ле од Гер-ма-на и не уме да ка-же тре-ба ли Ве-не-те (прет-ке Сло-ве-на) ра-чу-на-ти у Гер-ма-не или Сар-ма-те, ни Приск не зна ко-јим је-зи-ком го-во-ри ло-кал-но ста-нов-ни-штво. Зид „уза-јам-ног стра-ха” ов-де је још чвр-шћи и не-про-вид-ни-ји не-го код Та-ци-та. Вред-на је по-ме-на и чи-ње-ни-ца да се Приск на-ла-зи у ди-пло-мат-ској ми-си-ји: пи-шу-ћи о Ху-ни-ма, он за-пра-во го-во-ри о не-при-ја-те-љу. Да ли је, на при-мер, ње-гов опис Ати-ли-ног по-гре-ба – пра-ће-ног ри-ту-а-ли-ма не-над-ма-шне су-ро-во-сти – за-и-ста са-мо не-при-стра-сни из-ве-штај оче-ви-ца или пра-ви при-мер по-ли-тич-ке про-па-ган-де оног до-ба?

РЕ-ЛИ-ГИЈ-СКИ, ПО-ЛИ-ТИЧ-КИ И РА-СНИ ЛИ-МЕС

Снажнија од лимеса који је делио „цивилизоване“ од „варвара“ је граница коју утврђује вера. Подела на западно и источно хришћанство остаје дубља од оне која је располутила западни свет, већ услед чињенице да је протестантизам само јерес поникла у крилу католичке цркве. Покушаји да се подела на Исток и Запад тумачи начином владавине и правда политичким разлозима – карактеристичан не само за наше доба већ и за поједине хеленске историцаре – подједнако је неодржив и данас колико и у време пелопонезских ратова. Тирани античког света, баш као и императоре позног Рима, или поједине принчеве из раздобља италијанске ренесансе, ваљало би у том случају подвести под појам непатвореног оријенталног деспотизма. Спарта нимамо не одговара демократском идеалу, што не спречава Платона да јој се диви, стављајући њено аристократско уређење високо изнад атинске демократије. Треба ло би такође да пренебрегнемо читаве историјске епохе, попут европског средњовековља или тоталитарних режима XX века. Скити, насупрот томе, ако можемо веровати описима грчких аутора, живе слободније него Грци. Пример много чистије демократије од оне коју установавају трговачке републике Медитерана можемо наћи у институцији словенске Скупштине.

Макиндер свакако није ни први ни последњи који је настојао да теми сукоба Истока и Запада припише расне конотације: „Скити из Хомерових и Херодотових прича, који ,пију млеко од кобиле’, имали су исте животне идеале и припадали истој раси као и каснији становници степе.” Тим „косооки” и „немилосрдним хордама коњаника без идеала”, по овом аутору, супротстављају се бели долихокефали запада, севера и југа Европе. Плод те милитарне борбе против завојевача са Истока су западне културе градова, савремена урбана цивилизација уопште. Скити, међутим, супротном оном у шта је веровао Макиндер, уопште нису били „косооки” него го-то-во чистокрвни Индо-европљани; Хуни и Готи беху шаролик савез најразличитијих раса, етноса и народа. Урбани цивилизације су, сем тога, постојале и много пре наје-зди Хуна или Скита, па чак и пре индо-европских миграција. Њихове трагове налазимо у европском Подунављу и у дравидској Индији, те у Средоземљу, у виду старе иберске и кртиске цивилизације. Окончала су их управо освајања белих и долихокефалних Индо-европљана. Сећање на то садржано је у Хомеровој повести тројанског рата. <

(Октобар 2005)